

003

۸۰۰

۱

۲۵۲

زوال کرد

الله الرحمن الرحيم

WWW.KUTAB.IR

حجت بزرگ شیعه

روشن شناسی شیخ مفید رحمۃ اللہ علیہ

WWW.KETAB.IR

سرشناسه: فاخر، لیلا، ۱۳۵۸ -

عنوان و نام پدیدآور: روش‌شناسی فقهی شیخ مفید رحمه‌الله علیه/ نویسنده لیلا فاخر.

مشخصات نشر: قم: لیلا فاخر، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ۲۷۷ ص؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م

شابک: ۲۵۰۰۰۰ ریال 8-1348-00-978

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: مفید، محمد بن محمد، ۳۳۶ - ۴۱۳ ق. -- نقد و تفسیر --- Mufid,

Muhammad ibn Muhammad -- Criticism and interpretation

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ف۲۷/۵۰۱/۷۵۰ BP۲۰

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۹۲۴

شماره کتابشناسی ملی: ۵۳۷۲۶۹۶

نویسنده: لیلا فاخر

ناشر: مولف

چاپ و صحافی: زلال کوثر

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۸-۱۳۴۸-۰۰-۶۲۲-۹۷۸

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۳
بخش اول: شخصیت علمی و گرایش فقهی شیخ مفید	
(رحمه الله علیه)	
فصل اول: زندگینامه علمی و نبوغ فکری.....	۱۷
گفتار اول: زندگی نامه علمی و نبوغ فکری شیخ مفید (رحمة الله	
علیه).....	۱۹
گفتار دوم: شیخ مفید در نظر دانشمندان شیعه و اهل سنت.....	۲۵
گفتار سوم: استادان و شاگردان شیخ مفید.....	۲۹
فصل دوم: گرایشهای فقهی در زمان شیخ مفید (رحمة الله علیه).....	۳۳
(قرن چهارم هجری).....	۳۳
الف) اجتهاد نقل گرا (گرایش فقه حدیثی).....	۳۷
ب) اجتهاد عقل گرا (گرایش فقه اجتهادی).....	۳۸
فصل سوم: گرایش فقهی شیخ مفید (رحمة الله علیه).....	۴۳
گفتار اول: محورهای مختلف گرایش فقهی شیخ مفید.....	۵۱

- ۱-۱- منابع فقهی شیخ مفید..... ۵۱
- ۱-۲- قواعد استنباط از دیدگاه شیخ مفید (استفاده از قواعد اصولی در استنباطات وی)..... ۵۲
- ۱-۲-۱- قاعده عام و خاص..... ۵۵
- ۱-۲-۲- قاعده تعارض دو خبر (مرجحات متعارضین)..... ۵۵
- ۱-۲-۳- اجماع..... ۵۸
- گفتار دوم: شیخ مفید و قدیمین..... ۵۹
- ۱-۲- شیخ مفید و ابنجند..... ۶۰
- ۲-۲- شیخ مفید و ابن أبیعقیل..... ۶۲

بخش دوم: ابتکارات شیخ مفید (رحمه الله علیه) در فقه

اجتهاد

- فصل اول: نشر تفکر اجتهاد..... ۶۹
- گفتار اول: سیر تاریخی تحول کلمه ی اجتهاد..... ۷۱
- گفتار دوم: ستیز با جمود گرایی..... ۸۱
- فصل دوم: تدوین دانش اصول..... ۸۳
- (جدا کردن قواعد اصول از علم فقه)..... ۸۳
- فصل سوم: برچیدن سلطه محدثان..... ۸۹
- گفتار اول: نقد برخی از آراء اهل حدیث:..... ۹۳
- ۱-۱- تقیه..... ۹۴

- ۱-۲- نفوس و ارواح..... ۹۶
- گفتار دوم: تفاوت روش فقهی شیخ مفید و اصحاب حدیث (به طور کلی)..... ۹۸
- فصل چهارم: نقد آراء اهل سنت در باب قیاس..... ۹۹

بخش سوم: مبانی و آراء اجتهاد شیخ مفید (رحمه الله علیه)

- فصل اول: مبانی اجتهادی شیخ مفید (رحمة الله علیه)..... ۱۱۳
- گفتار اول: منابع احکام..... ۱۱۵
- ۱-۱- قرآن..... ۱۱۸
- ۱-۲- سنت..... ۱۲۰
- ۱-۳- اجماع..... ۱۲۴
- گفتار دوم: راهها و ابزار فهم احکام..... ۱۲۶
- ۲-۱- عقل..... ۱۲۷
- ۱-۲-۱- جایگاه عقل در اندیشه شیخ مفید (رحمة الله علیه) (به اختصار)..... ۱۳۰
- ۲-۲-۱- دیدگاه شیخ مفید (رحمة الله علیه) در مستقلات عقلیه..... ۱۳۸
- ۲-۱-۲- دیدگاه شیخ مفید (رحمة الله علیه) در غیر مستقلات عقلیه..... ۱۳۹

- ۲-۱-۴- نتیجه منبع بودن عقل در فقه از دیدگاه شیخ مفید (رحمة الله علیه)..... ۱۴۴
- ۲-۲- زبان:..... ۱۴۷
- ۲-۳- اخبار:..... ۱۴۹
- فصل دوم:..... ۱۵۱
- آراء اجتهادی شیخ مفید (رحمة الله علیه)..... ۱۵۱
- گفتار اول: نمونه‌های تحلیلی و فتاوی اجتهادی شیخ مفید (رحمة الله علیه)..... ۱۵۴
- ۱-۱- نمونه های تحلیلی:..... ۱۵۴
- ۱-۲- نمونه های اجتهادی..... ۱۵۹
- گفتار دوم: آرا و فتاوی نادر شیخ مفید (رحمة الله علیه)..... ۱۶۸
- بخش چهارم: آثار فقهی شیخ مفید (رحمة الله علیه)**
- فصل اول: آثار غیر استدلالی..... ۱۸۱
- آثار غیر استدلالی مقایسه ای:..... ۱۸۳
- ۱-۱- الأعلام بما اتفقت علیه الإمامیه من الأحکام..... ۱۸۳
- ۱-۲- المسائل العویصه..... ۱۸۶
- ۲- آثار غیر استدلالی غیر مقایسه ای..... ۱۸۹
- ۱-۱- رساله المتعه..... ۱۸۹
- ۱-۲- المقنعه..... ۱۹۰

۱-۳- احکام النساء.....	۱۹۱
ویژگیهای احکام النساء.....	۱۹۳
۱-۴- المسائل الطوسیه.....	۱۹۴
فصل دوم آثار استدلالی.....	۱۹۷
گفتار اول: آثار استدلالی مقایسه ای:.....	۱۹۹
۱-۱- المسائل الصاغانیه.....	۱۹۹
قواعد و ادله ای اصولی مورد تمسک.....	۲۰۲
۱- ظواهر قرآن.....	۲۰۳
۲- اخبار.....	۲۰۳
۳- قاعدهی عام و خاص.....	۲۰۴
۴- اجماع.....	۲۰۵
۵- تعارض دو خبر.....	۲۰۶
۶- گرفتن قدر متیقن در مقام اجمال.....	۲۰۶
۷- تمسک به قول لغوی.....	۲۰۸
قواعد و اصول رد شده:.....	۲۰۸
۱- قیاس.....	۲۰۸
۲- خبر واحد.....	۲۰۹
۳- تحریم ذبائح اهل الکتاب.....	۲۰۹

- قواعد مورد استناد برای اثبات حرمت ذبائح اهل کتاب..... ۲۱۲
- دلایل رد نظریه مخالفین..... ۲۱۳
- ۱- مفهوم موافقت..... ۲۱۳
- ۲- قیاس..... ۲۱۳
- ۳- قیاس استثنایی..... ۲۱۳
- ۳- قیاس استثنایی..... ۲۱۴
- ۱- عقل..... ۲۱۵
- ۲- ظاهر کتاب..... ۲۱۵
- ۳- ظاهر روایات..... ۲۱۶
- ۴- اجماع..... ۲۱۶
- ۵- اصل عدم نسخ..... ۲۱۶
- الف) عدم حجیت خبر مرسل..... ۲۱۷
- ب) اجماع مرکب..... ۲۱۷
- ج) قاعده‌ی عام و خاص..... ۲۱۸
- د) بطلان قیاس..... ۲۱۸
- ه) عدم حجیت خبر واحد..... ۲۱۹
- و) اجماع..... ۲۱۹
- گفتار دوم: آثار استدلالی غیرمقایسه ای:..... ۲۲۰
- ۱-۲- جوابات اهل الموصل فی العدد و الرؤیه..... ۲۲۰

۱- ظاهر کتاب.....	۲۲۰
۲- روایات.....	۲۲۲
۳- تعارض دو خبر.....	۲۲۳
۴- قاعده ی عقلی.....	۲۲۷
۲-۲- رساله فی المهر.....	۲۲۷
فصل سوم: کتاب «المقنعه» عمده ترین تألیف فقهی شیخ	
مفید (رحمة الله علیه).....	۲۳۱
گفتار اول: ویژگیهای مقنعه.....	۲۳۴
گفتار دوم: المقنعه "قدیمیترین سند بر ولایت فقیه.....	۲۳۵
نتیجه گیری.....	۲۴۲
فهرست منابع.....	۲۴۷

مقدمه

مطالعه شرح حال و روش پیشینیان به ویژه علمای فرزانه مکتب روح بخش تشیع، سبب پویایی و کمال حیات معنوی می گردد و موجب عبرت و کسب تجربه های مفید و ارزشمند برای انسان می شود. و شوقی در وجودش برای پیروی نمودن از کردار و گفتار نیکشان برمی انگیزد و نیز سبب افزایش فضایل و کمالات انسانی و بهره مندی از رحمت لایزال الهی می گردد. آموزه های معرفتی صاحبان معرفت و عرفان حقیقی، اهل بیت پیامبر رحمت - صلی ا... علیه و آله و سلم - به ما آموخت که اگر بخواهیم همواره در ظل رحمت و لطف خداوند باشیم، باید از ذکر و یاد بزرگان اهل حقیقت غافل نشویم و بدانیم که با یاد سرگذشت زندگی شایستگان، رحمت الهی نازل می شود. امیر مؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام در ضمن سخنانی به کمیل بن زیاد - که از خواص یارانش بود - می فرماید: «تا دنیا باقی است، دانشوران زنده اند، جسمشان از نظرها پنهان ولی یادشان برای همیشه در دلها موجود است».^۱

در طول تاریخ قارونها و فرعونها و قیصرها و معاویه‌ها، حکومت و مسندی چند روزه داشتند و رفتند ولی دولت پاینده از آن صاحبان علم و معرفت و فضیلت و تقوا بوده است و حکمرانان واقعی بر قلوب مؤمنان نیز تاکنون عالمان عامل و پارسایی بسان محمد بن نعمان عکبری بغدادی ملقب به شیخ مفید بوده‌اند.

به تخت ریاست نشستن چه حاصل خوش آن کس که بر مسند دل نشیند!

شیخ مفید در عصری زندگی می‌کرد که مکتبهای کلامی فراوانی ظهور کرده و فلسفه یونانی، هندی و ایرانی ترجمه شده و یا در دست ترجمه بود. در چنین محیط پر از جدل و مناقشه که هر کسی جامعه اسلامی را به گوشه‌ای می‌کشید، شیخ مفید قد علم کرده و عقاید امامیه را بر کتاب و سنت صحیح و براهین روشن عرضه نمود و اندیشه‌های خلاف کتاب و سنت و عقل را به دور ریخت. هر چند قبل از شیخ عقاید امامیه به وسیله پیشوایان معصوم یا اصحاب آنان به گونه‌ای تنظیم شده بود، ولی عصر شیخ مفید عصر جدال عقاید و رو در روی مکاتب کلامی و فلسفی بود ناچار او باید عقاید امامیه را با توجه به این افکار تنظیم می‌نمود او با ابتکار خاصی عقاید امامیه را به صورت موجز و گاهی مفصل مبرهن کرد و شیعه را از دو نوع هرج و مرج در عقاید نجات داد و همان خط کلامی شیخ است که پس از قرونی هنوز حکم فرماست.

در ذیل این ویژگی باید گفت: شیخ مفید بزرگترین دانشمند کلامی شیعه است که در قرن چهارم قد علم کرد، او متکلمی تمام عیار بوده و کافی است بدانیم تنها در نقد مکتب معتزله هفت کتاب و رساله نوشته است از این جهت ابن ندیم (متوفی ۳۸۸ ق) در فهرست رجالش می‌نویسد: «من شیخ مفید را دیدم و او را در کلام و مناظره بزرگ مرتبه یافتم»

شیخ مفید هم از نعمت قلم برخوردار بوده و هم از نعمت بیان، مورخان شیعه و سنی می‌نویسند: پای منبر شیخ جمع زیادی از تمام ملل گرد آمده و بهره می‌بردند و کرسی تدریس او اختصاص به هم مذهب‌بان خود نداشته و محققان از آن بهره می‌بردند.

شیخ در مجال مناظره از حضور خاطر، برندگی در عین کوتاه‌گویی برخوردار بوده و پیوسته انگشت روی نقاط ضعف سخن طرف مقابل می‌گذاشت، شاگرد برجسته او سید مرتضی قسمتی از مناظرات او را در کتابی به نام «العیون» گرد آورده است.

این رساله (پایان نامه) بررسی و مطالعه‌ای است پرروش فقهی این دانشمند بزرگ که در برتری جایگاه علمی و مرتبه‌اش همین بس که حضرت ولی عصر - ارواحنا لئراب مقدمه الفداء - وی را «الأخ السدید و الولی الرشید»^۱ خطاب فرمودند و توقیعات شریفی از ناحیه مقدسه برای ایشان اصدار یافت.

۱- طبرسی، الإحتجاج، ج ۲، چ چهارم، قم، ذوی القربی، ۱۴۳۱، ص ۲۵۳

کنکاش برای یافتن راه ورود به زندگی پربرکت این عالم بزرگ ما را بر آن داشت تا از طریق تدوین پایان نامه سطح سه، در موضوع روش‌شناسی فقهی از برکات و آثار معنوی و علمی این عالم وارسته بهره‌مند شویم. هر چند نمی‌توانیم ادعا کنیم که حق مطلب را ادا نموده‌ایم اما به مقدار بضاعت و توان، تلاش و همت خود را در این مسیر پربار و خم‌گذار دیدیم و از طریق بررسی آثار گرانبهای شیخ مفید و علمای علم رجال و مقالات و نوشته‌ها، از باب ما لایدرک کله لایترک کله توانستیم گوشه‌ای از فعالیت‌های علمی و تخصص شیخ در فقه را مورد بررسی قرار دهیم...

امید است که مقبول درگاه حق واقع شود.